

ID-DWELL F'MALTA

FI ŻMIEN L-ORDNI

II

Mita fl-1530 Malta u Għawdex għaddew għal taht il-Ħakma tal-Kavaleri ta' San Ġwann, fl-Istatuti ta' l-Ordni kien hemm Ligi, magħmulha mill-Gran Mastru Fra Fabrizio di Carretto, (1) li kienet tgħid li jekk Kavalier jistieden lil Kavalier iehor għad-dwell b'ittra, bil-kliem jew ma' haddiehor, u dak li jigi mustieden jilqa' l-istedina, imorru fil-post miftiehem u jigri d-demm, imqar il-ftit, ma jkun hemm l-ebda mahfra għalihom: it-tnejn jigu mneż-żgħa minn Kavalieri u mitsugħa l-ħabs għal għomorhom. Jekk fid-dwell ma jgrix demm it-tnejn jitilfu anzjanità kemm ikun joghġob lill-Gran Mastru u l-Kunsill tiegħu. Din l-anzjanità taqa' fuq it-tfal Arnaldi (2). Jekk wiehed jistieden għad-dwell u l-iehor ma jilqax l-istedina, dak li jstieden għad-dwell jitlef, minn l-anqas, tliet snin anzjanità (3).

Iżda, b'dil-Ligi kollha, il-Kavaleri baqgħu jiddwellaw xorta wahda: fl-Arkivju tal-Kavaleri (fil-Kotba tal-Kunsill ta' l-Ordni, msejha *Liber Conciliorum*) insibu li wehlu fuq id-dwell bosta Kavaleri:

Fit-12 ta' Marzu 1538, il-Kavaleri Pietro de Felizeo u Filippo Dalbio, talli tgħajru u ssewsu għad-dwell, wehlu l-ħabs: l-ewwel wiehed sitt xhur u l-iehor erbghin jum;

Fil-5 ta' Ġunju 1538, il-Kavaler Francesco Marzilla, minn-ħabba d-dwell, wehel sena ħabs fil-Guva (ħabs mudlam) g'ewwa Għawdex;

(1) Di Carretto kien jahkem l-Ordni mita dan kien għadu f'Rodi, billi kien sar Gran Mastru fl-1513 u dam sa kemm miet f'Jannar ta' l-1521.

(2) Kienu jsejġu *tfal Arnaldi* lil dawk li jkunu l-aħħar nies li dahlu fl-Ordni. Maż-żmien, flok *figliuoli Arnaldi*, bdew isej-ħulhom *fratelli Fiernaldi*.

(3) Ara: *Statuti della Religione de' Cavalieri Gerosolimitani, tradotti di latino in lingua toscana da Fr. Paolo del Rosso. Firenze, 1570.*

Fit-13 t'April 1561, il-Kavaleri Ludovico Puget u Pietru Desparmier talli stiednu lil hadd-iehor għad-dwell, ġew imneż-żgħa minn Kavaleri.

Minn dawn il-pieni li ġibna naraw li għadilli l-Ordni kien għamel il-Liġi li semmejna, ma rnexxilux jaqta' d-drawwa tad-dwell minn fost il-Kavaleri—drawwa li l-Ordni kien jixtieq hafna li jeqridha. Għalhekk, fil-Kapitlu Ġenerali li sar minn l-Ordni f'Settembru ta' 1-1574, fi żmien li kien isaltan fuq Malta l-Gran Mastru La Cassière, saret Liġi aktar ħarxa minn ta' qabel, li tolqot mhux biss lil dawk li jiddwellaw, imma wkoll lil dawk kollha li jkollhom anki l-iċken sehem fid-dwell.

Il-Liġi ta' La Cassière kienet tgħid hekk : Billi rridu nilqgħu għall-ħażen ta' dawk li ma jfittxux is-saħħa ta' ruħhom billi jiddwellaw, u b'hekk iwaqqgħu wkoll lil ġisimhom f'mewt kiefra, qtajna li, jekk Kavaler iwaqqa' jew jistieden għad-dwell lil Kavaler ieħor bil-klien, bil-kitba, jew bi stedina ma' hadd ieħor, inkella, b'kull xorta ta' għamil ieħor u min ikun mistieden għad-dwell ma jilqâx l-istedina, dak li jistieden għad-dwell, barra milli jkollu l-pieni mogħtija għal dawk li jiddwellaw, mis-Sagru Konċilju u mill-Kostituzzjoni tal-Papa Girgor XIII, jiġi mneżża' wkoll minn Kavaler għal dejjem, bl-ebda tâma ta' maħfra; jekk dak li jiġi mistieden għad-dwell, jilqa' l-istedina anki jekk ma jkunux laħqu marru fejn kienu itieħmu biex jiddwellaw, jiġu t-tnejn imneżżgħa minn Kavaleri bla ebda tâma ta' maħfra; jekk it-tnejn imorru fejn ikunu ftieħmu, u għal kemm fid-dwell ma jiġrix tixrid ta' deum, wara li t-tnejn jiġu mneżżgħa minn Kavaleri, jiġu mogħtija f'idejn il-Haqq (1); min ihajjar, ikun ħtija, jew igħin għal biex isir id-dwell, sew bil-kliem, kemm bil-għamil u kemm ukoll b'kull haġ'ohra, jew min ikun waqqa' lil xi hadd biex jistieden lil hadd-ieħor għad-dwell, kif ukoll min imur iwassal lil dawk li jiddwellaw jew ikun sieheb magħhom, jiġi wkoll imneżża' minn Kavaler. Ikollhom ukoll dil-piena, dawk kollha li jiġu msejja biex jaraw id-dwell, min ikun waħhal

(1) Dawk li jiġu mogħtija f'idejn il-Haqq, u jiġu kkundanati għall-mewt, kienu jiġu marbuta ġo xkora u mitfugħa ħajjin il-baħar barra l-Port; iżda, billi l-Ordni fl-aħħar intebah li b'mewt hekk kiefra, aktarx li l-Kavaleri jitolfu ruħhom billi jmutu ddisprati. fil-Kapitlu Ġenerali ta' 1-1588 din ix-xorta ta' mewt ġiet mibdula. Ara Arkivju ta' l-Ordni. Vol. 292, faċċ. 89,—7 ta' April 1588.

xi mkien il-kitba ta' l-istedina u dawk li jqabdbu lil hadd-iehor biex iwaħħalha (1).

B'dil-ħruxija ta' pieni, li kienet thedded il-Liġi li saret minn La Cassière, għal min jiċdwellu, l-Ordni ma rnexxilux inissel beżgħa fil-Kavaleri li għieghħom jaqtgħu din id-drawwa; għax l-imqārba ta' Kavaleri baqgħu jiddwellaw dejjem, u dan jidher minn l-Arkivju ta' l-Ordni, billi, fil-kotba msejja *Liber Conciliorum*, insibu dawn il-Kavaleri li lkoll wehlu talli ddwellaw:—

Fit-13 ta' Settembru 1574, il-Kavaler Francesco de Neapoli li gie mneżża' minn Kavaler.

Fis-26 ta' April 1575, il-Kavaleri Guglielmo de Magnat u Antonio de Platadis li ġew imneżżgħa minn Kavaleri.

Fil-10 ta' Ġunju 1575, il-Kavaleri Roberto de Lampride u Luigi de Argilere li ġew imneżżgħa minn Kavaleri.

Fit-12 ta' Ottubru 1584, il-Kavaleri Vespasiano Longo u Annibale Bono li ġew mibgħuta għal sentejn barra minn Malta.

Minn dawn id-dwellijiet li ġibna naraw li xi whud mill-Kavaleri ma kienu jibzgħu minn l-ebda Liġi, għax kienu jagħmlu dak li jfettlilhom. Izda għalkemm dawk li jiddwellaw kienu jehlu xi kastig, bosta drabi kienu jgibu ħafna skużi halli jiktbu Ruma lill-Papa biex minn għandu jaqilgħu l-maħfra. Fuq hekk l-Ambaxxatur ta' l-Ordni f'Ruma, kellu ħafna xogħol, għax kien ikollu, ta' kull darba, imur jitlob lill-Papa l-maħfra għalihom. Biex il-Gran Mastro jehles lill-Ambaxxatur tiegħu minn dan it-taħbit, fid-9 ta' Ottubru 1623, baqat ighidlu li jmur għand il-Papa u jitolbu li jāti s-setgħa lill-Prijur ta' l-Ordni, jew lil hadd ieħor magħżul minnu, biex, għal li ġej, ikun jista' jaħfer lil dawk li jiddwellaw sa xi għadd imtarraf, jew sa dak il-għadd li jkun jogħġob lillu. Izda l-Papa, is-setgħa li jkun jista' jaħfer lil dawk li għad jiddwellaw zammha għalih wahdu, u lill-Prijur ta' l-Ordni tah is-setgħa li jista' jaħfer lil dawk biss li kienu digà ddwellaw (2).

Mela, minn dan li għedna naraw, li għalkemm l-Ordni kien jāti pieni ħorox lil min jiddwellu, bosta drabi kien iħenn għabhom billi jaħfrilhom il-pieni li jkun wahħalhom.

(1) Ara Vol. 301 ta' l-Arkivju ta' l-Ordni, u "*Gli Statuti della Sagra Religione di San Giovanni Gerosolimitano*", di *Jacomo Bosio*. Roma, 1597 Tit.38, faċċ. 218.

(2) Arkivju ta' l-Ordni. Vol. 255 u 6437.

U mita l-Ordni ntebah li ma swew għal xejn il-Liġijiet horox li għamel għal dawk li jiddwellaw,—għax bihom ma rnexxilux jeqred din il-mishuta drawwa, haseb li jagħmel haġa oħra li biha jkun jista' jaħkem lil dawk li jkunu jridu jiddwellaw. Għalhekk, fil-31 ta' Ottubru 1629, il-Gran Mastru u l-Kunsill tiegħu qatgħu li, biex ibieghdu kemm jistgħu l-għada hażina tad-dwell minn fost il-Kavaleri, iheddu li jekk, għalli ġej, kemm dawk li huma Kavaleri, kemm ukoll dawk li huma fin-Novizzjat (biex isiru Kavaleri), jekk jiddwellaw il-barra mill-Bibien tal-Belt Valletta, jew fuq is-swar tagħha, jiġu magħduda bħala hatja ta' dwell u jkunu kkundannati kif tgħid il-Qasma 38 ta' l-Istatuti li tithaddet mid-dwell: jiġifieri li jiġu mwahħla fuq il-Liġi li semmejna tal-Gran Mastru La Cassière. (1)

Dak li qatgħu l-Gran Mastru u l-Kunsill tiegħu dwar id-dwell, gie mwettaq ukoll fil-Kapitoli Ġenerali kollha li saru wara: jiġifieri f'dak ta' l-1631 u fl-iehor ta' l-1776. (2)

Dil-Liġi li għamel l-Ordni turina sewwa kemm jinsabu mqarrqa dawk il-kittieba li jgħidu li fi triq waħda biss setgħu l-Kavaleri jiddwellaw biex ma jiġux magħduda b'hatja. Fost dawk li tqarrqu jinsab ukoll il-Konti ta' Borch li konna semmejna.

Dana l-Konti ta' Borch, milli kiteb, jidher li ma kienx imgħarraf sewwa dwar il-Liġi tad-dwell, għax fil-Ktieb tiegħu mar ighid: «li ma jiġux magħduda bħala hatja ta' dwell dawk biss li jiddwellaw fit-triq id-dejqa ta' qrib il-Palazz,» fil-hin li l-Liġi li semmejna ma tati privileġġ lil ebda triq iżjed minn triq oħra.

It-triq id-dejqa (Strada Federico)—li għad-djuqija tagħha kienu jgħidulha Strada Stretta (*Triq Dejqa*) wkoll—kienet l-aktar li tiġi magħzula mill-Kavaleri biex jiddwellaw fiha, mħabba dawk ir-raġunijiet li tajna fl-Ewwel Taqsima. Il-bqija, id-dwell kien jista' jsir fit-toroq l-oħra kollha tal-Belt, barra minn fuq is-swar bħal ma tgħid il-Liġi li semmejna.

Mita l-Ordni għamel din il-Liġi, il-hsieb tiegħu kien,—bħal ma jgħid il-Konti ta' Borch—li jiġbor fil-Belt lil dawk il-Kavaleri kollha li jkollhom xi jgħidu bejniethom, halli dawna, bl-iskuża li jistgħu jiddwellaw ġol-Belt bla ma jaqgħu taħt il-pieni horox li jheddu l-Istatuti ta' l-Ordni, ikollhom jiddwellaw qalb in-nies, u hekk, malajr jinkixfu u jiġu arrestati. (3)

(1) Ark. ta' l-Ordni. Vol. 109, faċċ. 222.

(2) L-istess Vol. 308 u 309.

(3) Ara *Lettres sur la Sicile et l'Isle de Malthe*. Turin, 1782.

Il-piena li kienu jehlu dawk li jiddwellaw ma kinetx tkun kbira; iżda xi drabi, bla ma sibna l-ghala, kienet tkun xi ftit imsawra wkoll, bhal ma wiehed jista' jara minn dawn id-dwellijiet:

Fl-14 ta' Lulju 1708, il-Kavalier Le Roux de la Corbinière wehel xahrejn habs fit-Torri, t.tli ddwella mal-Kav. Guerino de Torres, billi hu (Corbinière) kien il-htija tad-dwell. L-iehor (De Torres) għaddewlu bhala piena ż-żmien li dam arrestat.—Fl-istess jum, iż-żewġ nobbli Gioacchino Franc. de Chambrais u Giacomo Montsovant, wehlu xahrejn fil-Kastell, fuq li ddwellaw fejn it-tnejn baqghu feruti hafif.—Fit-3 ta' Ottubru 1724, żewġ Kavalieri wehlu 3 xhur fil-Kastell, fuq li ddwellaw u tferew hafif.—Fid-9 ta' Jannar 1731, in-nobbli Luca d'Argens u Gius. de la Touche wehlu xahrejn fil-Kastell, fuq li gġieldu u dwellaw, fejn t-tnejn baqghu feruti (1).

Fit-18 ta' April 1771, għal filgħaxija, sar dwell fil-Pjazza tal-Kavalieri, (illum Pjazza Tesoreria) taht il-gallarja tal-Palazz tal-Gran Mastru, bejn żewġ Kavalieri Franciżi: Cornillière u Bordonè, fejn baqa' ferut dan ta' l-aħħar. L-ewwel iġġieldu bl-idejn, fejn Cornillière baqa' miġruh f'sidru, u nbagħad hargu x-xwabel u ddwellaw. Gew arrestati t-tnejn: Cornillière ġie mibgħut il-habs tal-Kastell Sant'Anġlu, u Bordonè ġie miż-mum arrestat magħluq f'daru (2). Fit-30 ta' Awwissu ta' l-istess sena, il-Kavalier li kien il-htija li sar id-dwell (il-Kittieb ma jgħidx liema minnhom) wehel sentejn habs fil-Guva u tliet snin fil-Kastell, u l-iehor wehel 6 xhur fil-Guva u sena fil-Kastell (3).

Għalkemm minn dad-dwell ta' l-aħħar rajna li dawk li ddwellaw wehlu xi ftit sewwa, iżda wiehed għandu jqis li l-piena li wehlu hija dejjem żghira fejn il-pieni horox li jheddu l-Istatuti ta' l-Ordni għal dawk li jiddwellaw barra l-Belt u fid-dwell jigri ddemm.

(*Jissoġta*)

Ġnè Gatt.

(1) Ark ta' l-Ordni. Vol. 228 b.

(2) L-Ordni kellu drawwa, li xi drabi lill-Kavalieri, flok ma iżommhom arrestati fil-Kastell, kien iġieghlhom joqogħdu magħluqa f'darhom, bla ma jistgħu joħroġu minnġajr permess. Kull min kien jikser dan il-kmand u joħroġ, kemm dawk li jkunu arrestati f'darhom u kemm dawk li jkunu fil-Kastell l-ewwel darba kienu jehlu sena anzjanità; it-tieni darba, sentejn; u mat-tielet, kienu jiġu mneżżgħa minn Kavalieri. Ara "*Codice del Sacro Ordine Gerosolimitano*. Malta, 1782. faċċ. 411, Tit. 18, par. 24.

(3) Ara Manuskritt tal-Biblijoteka għadd 1146, Vol. 2.